

alimara

REVISTA DE TREBALL SOCIAL

NÚMERO 47 / SEGONA ÈPOCA / JUNY 2001

**Consell
de Mallorca**

alimara

Núm. 47

Segona època, juny 2001

Edita: Consell Insular de Mallorca
Departament de Serveis Socials
General Riera, 67
07010 Palma
Tel: (971) 76 07 62
Fax: (971) 76 19 52

Equip editor: Jaume Mateu Martí
Catalina García Garí
(En aquest número hi ha col·laborat el
Servei de Protecció al Menor i Atenció a la Família)

Portada: Joguines II (original 23 x 40 cm)
Jordi Miralles i Hostalot

Maquetació
i impressió: Esment, centre especial de treball d'Amadip

Dipòsit legal: PM-128-1987

Els articles d'aquesta revista expressen únicament l'opinió dels seus autors.

CANVIS SOCIOFAMILIARS I IMPACTE EN LES NECESSITATS DELS MENORS

Antònia Duran, Toni Garijo
i Coral Mínguez,
*psicòlegs de l'Equip de Recepció
del Servei de Protecció del Menor i Atenció a la Família
del Consell de Mallorca*

1. INTRODUCCIÓ

Arran de l'enorme demanda de casos de menors en situació de risc es planteja la necessitat de definir noves línies d'anàlisi que permetin explicar l'aparent contradicció entre aquest fet i la situació de desenvolupament econòmic i millora social que ha experimentat la nostra comunitat en els darrers anys.

En aquest sentit i en referència a les nostres intervencions des del Servei de Protecció del Menor i Atenció a la Família, un enfocament interessant que podria explicar aquesta situació vendria donat per la millora de la definició del que es podria considerar com el «bon tracte» que va estretament relacionat amb una definició de les necessitats del menor i els diferents efectes i vivències que experimenta, d'acord amb les diferents àrees d'aquestes necessitats que es deixen de cobrir.

2. CONCEPTUALITZACIÓ DE LES NECESSITATS DEL MENOR

Hi hauria tres tipus de necessitats bàsiques d'atenció al menor (F. López, 1995):

A. Necessitats de caràcter físico-biològic: les que majoritàriament serien més acceptades i reconegudes socialment perquè són òbvies i no necessiten especial justificació.

Aquestes farien referència a:

- Alimentació: que ha de ser suficient, variada i adaptada a l'edat del menor. El risc, en aquest cas, rauria en la desnutrició o en els déficits alimentaris específics.
- Vestit: adequat al temps atmosfèric. La seva manca o mal ús provocaria refredats o congelacions.
- Higiene corporal. La seva absència o deficiència produiria infeccions i problemes de salut diversos i també rebuig social.
- Atenció mèdica: que garanteixi l'atenció als problemes mèdics o malalties, des d'una intervenció immediata fins a una atenció mèdica rutinària. No fer-ho posaria en perill la integritat física del menor.
- Supervisió: de manera que el menor no passi llargs períodes de temps sense la supervisió i vigilància d'un adult. La seva manca suposaria la repetició d'accidents domèstics deguts a negligència per part dels pares.
- Llar: per evitar que les condicions higièniques i de seguretat de la llar esdevinguin perilloses per a la salut i seguretat del menor.
- Àrea educativa: la nova llei d'educació fa obligatòria l'assistència escolar a tots els joves menors de 16 anys. El risc rauria en l'absència injustificada i repetida a l'escola.

B. Necessitats cognitives: requereixen una justificació i explicació més grans.

- Estimulació sensorial. De forma que els menors siguin estimulats i que per ells mateixos puguin interactuar en un entorn físic i social, ric i variable en estímuls. El risc, en aquest cas, seria un desenvolupament inadequat dels sentits i de tots els processos madurats que cal que siguin estimulats.
- Exploració física i social. Els menors necessiten conèixer l'entorn físic i social que els envolta, i per poder explorar-los cal que s'envoltin de possibilitats ambientals de contacte amb nombrosos objectes, llocs, plantes, animals i persones. Esdevindria un risc mantenir el menor en un àmbit social i espacial massa empobrit i limitat.
- Comprensió de la realitat física i social. Els menors necessiten comprendre la realitat, per la qual cosa, els adults no han d'oblidar que són mediadors en la comprensió de la realitat i que el significat que els nins li donen depèn, en bona mesura, d'ells.
- Adquisició d'un sistema de valors i models. Que permetin als nins autocontrolar la seva conducta, el desenvolupament del judici moral i la capacitat d'assimilació crítica de valors i normes socials. El risc radica en la manca de diàleg i comunicació amb el nin, el que podria generar radicalismes i intoleràncies.

C. Necessitats emocionals i socials. Engloben tres tipus de necessitats:

1. *Socials:*

- Seguretat emocional: sentiment d'acceptació, d'estimació, protecció, per tal d'establir un adequat vincle afectiu.
- Xarxa de relacions socials: d'amistat i companyonia amb els iguals.
- Participació i autonomia progressives en les decisions que li pertanyen.

2. *Sexuals:*

- Curiositat i imitació: necessitat d'intimitat corporal i comunicació que sent cada persona. Necessitat d'informació sexual adequada a cada edat.

3. *Amb l'entorn físic i social:*

- Protecció de riscos imaginaris, de manera que l'adult doni als menors missatges tranquil·litzadors.
- Interacció lúdica: el joc ofereix les millors oportunitats per fer tot tipus d'aprenentatges socials, rebre estimulació rica i significativa.

3. ASPECTES QUE DEFINIXEN L'INCOMPLIMENT D'AQUESTES NECESSITATS. TIPOLOGIES DE MALTRACTAMENTS

Totes les necessitats abans esmentades estan especialment relacionades amb les següents tipologies de maltractaments (J. De Paul, 1996):

- *Maltractament físic:* qualsevol acció no accidental per part dels pares/tutors que provoqui dany corporal sever o malaltia en el menor, o que el posi en greu risc de patir-ho.
- *Maltractament emocional:* hostilitat verbal crònica en forma d'insult, menyspreu o amenaça d'abandonament i constant bloqueig de les iniciatives d'interacció infantils.
- *Negligència física:* les necessitats físiques bàsiques del menor (alimentació, vestit, higiene, protecció i vigilància en les situacions potencialment perilloses, educació i atencions mèdiques) no són ateses temporal o permanentment per cap membre del grup que conviu amb ell.
- *Negligència emocional:* manca persistent de resposta als senyals, expressions i conductes procuradores de proximitat i interacció iniciades pel nin, i manca d'iniciativa d'interacció i contacte per part d'una figura adulta estable.
- *Abús sexual:* qualsevol tipus de conducta sexual amb un menor.

- *Explotació laboral*: assignació de treballs no apropiats als menors.
- *Inducció a la delinqüència*.
- *Maltractament prenatal*.
- *Síndrome per Munchausen per powers*: els pares sotmeten els menors a continus ingressos hospitalaris i exàmens mèdics al·legant símptomes físics patològics ficticis o generats de manera activa pels propis pares.

4. EXPERIÈNCIA EN LA SECCIÓ DE RECEPCIÓ I VALORACIÓ DEL SERVEI DE PROTECCIÓ DEL MENOR

Des d'una perspectiva externa es pot creure que les situacions de risc i/o desempaïment que defineixen la intervenció del nostre Servei vénen determinades majoritàriament per casos on les àrees de necessitats no cobertes en el menor parteixen d'aspectes bàsics i clarament objectivades: problemàtica de la llar, problemes econòmics greus, problemàtica social greu (toxicomanies, marginació, famílies multiproblemàtiques, minories ètniques).

Més enllà d'aquestes tipologies clares de maltractament, l'experiència d'aquest Servei en els darrers temps indica que del total de casos, aproximadament una tercera part responen al que genèricament s'ha denominat maltractament emocional. Dins aquest, ens trobam amb un perfil del menor que es caracteritza pels següents aspectes: preadolescent i adolescent amb problemes de desadaptació escolar greus (absentisme, fracàs escolar, conductes disruptives i violentes, etc.), inici precoç en el consum de tòxics, comportaments de risc (sexuals i físics), no acceptació de normes ni límits, violació de normes, conductes predelictives, immaduresa afectiva, no respecte a l'entorn social, comportaments d'exclusió social, dèficits cognitius i baixa tolerància a la frustració.

La dificultat que planteja l'abordatge i la intervenció amb aquests tipus de casos ens obliga a efectuar-ne algunes reflexions que requereixen un enfocament multifactorial. Es definiria, per tant, una crisi a quatre nivells:

1. Crisi individual.
2. Crisi del sistema familiar.
3. Crisi del sistema educatiu.
4. Crisi del sistema social.

Crisi individual. Dificultats per assumir, discriminar, elaborar i prendre decisions davant nombroses informacions sovint contradictòries. Segons la nostra opinió, mentre que en el passat els dos únics contextos que produïen informació relativa a l'entorn del menor i les pautes d'adaptació eren l'àmbit familiar i escolar, els quals exercien de mediadors consistents i coherents de la realitat, actualment aquesta dualitat ha desaparegut. L'àmbit educatiu ha perdut credibilitat davant el menor i la família, lluny de compensar aquest buit, es troba en crisi. El menor no és capaç d'elaborar cap projecte de futur personal, està desmotivats i desorientat.

Crisi del sistema familiar. S'han observat canvis que afecten directament l'estructura familiar (famílies monoparentals, separacions no elaborades, moviments migratoris...). Hipotèticament, aquestes circumstàncies poden tenir un efecte significatiu sobre la quantitat i qualitat de l'atenció als menors que es poden reflectir en la dificultat d'accés a les seves figures de vincle. En aquest accés el contacte pot patir dificultats pel fet de donar-se una influència de factors limitadors com la manca del suport social o l'estrès, en un entorn amb constants demandes poc previsibles, amenaçants des del punt de vista del subjecte, i amb dificultats per donar respostes efectives. A la llarga, els pares solen tenir dificultats per controlar el comportament dels fills, posar límits i, en general, establir un marc educatiu contingent i congruent al comportament del nin. En definitiva; els pares

manegen un estil educatiu inapropiat en part o en tots els seus components operatius: comunicació, control, afecte i foment d'autonomia.

Crisi del model educatiu. Actualment, l'escola és capaç d'oferir una atenció individualitzada d'acord amb les necessitats del menor. No obstant, l'experiència pareix indicar que, a partir de determinades edats, el factor motivacional es presenta com un gran obstacle en el procés curricular d'aquests menors. Això genera conflictes a tots els nivells: problemàtica relacional entre iguals, professorat, família i col·legi, etc. Els menors no tenen una percepció clara del marc de conseqüències positives o negatives i la seva actitud/aptitud curricular. A més a més, amb un *locus* de control extern, no tenen la percepció de capacitat per modificar comportaments propis d'acord amb les demandes ambientals

Crisi del sistema social. Totes les anteriors problemàtiques repercuteixen en noves demandes socials i, en conseqüència, en noves respostes dels agents socials al seu abordatge. Constitueixen, en aquest sentit, una gran dificultat el caràcter multifactorial de les problemàtiques abans assenyalades, ja que requereixen, no només una resposta efectiva a cada nivell d'intervenció, sinó una coordinació de tots els nivells d'intervenció presents. Aquesta crisi genera, també, la necessitat de desenvolupar una consciència social sobre un model no només assistencial i educatiu, sinó també de valors per adequar-s'hi.

Donada la complexitat abans detallada, en el Servei de Protecció del Menor i Atenció a la Família, ens trobam amb unes demandes que es defineixen per una situació de risc causada pels problemes abans esmentats (absentisme escolar, conductes antisocials, ...). Aquests problemes, més que causa, són la conseqüència de la deficient i/o insuficient cobertura de necessitats del menor; moltes vegades més de caire emocional que físic. És a dir, normalment, en la fase de valoració ens trobam amb una història familiar amb mancances educatives i emocionals que poden explicar la instauració dels problemes abans esmentats i que poden començar a florir en nins que patien problemes d'atenció, hiperactivitat o trastorns d'ansietat.

Aquestes mancances assistencials poden trobar explicació, entre d'altres, en els aspectes relacionats amb la teoria del processament de la informació de Miller (1993) quan fa referència als maltractaments on assenjala que aquests pares tenen dificultats en les següents àrees:

1. Percebre aspectes essencials dels diferents estats i necessitats dels nins.
2. Interpretar de manera adequada el significat d'aquestes percepcions.
3. Seleccionar les respostes adaptatives.
4. Respondre de forma que quedin satisfetes les necessitats dels nins.

Des de la nostra experiència, aquestes dificultats són habituals en els pares dels menors referits a la nostra anàlisi.

Per això, en el procés d'aquests casos, el moment en el qual intervé aquest Servei sol requerir intervencions a un nivell de prevenció secundària i terciària, la qual cosa pot incidir seriosament en el pronòstic. En aquest sentit, donat que aquests menors solen presentar una sèrie de necessitats individuals complexes, la intervenció requereix una feina interdisciplinària i comunitària.

Aquesta intervenció precisa una clara definició a nivell conceptual, metodològica i tècnica que li doni caràcter integral. Però, sobretot, ha de passar d'un enfocament transversal a un longitudinal per comprendre el procés d'aparició i instauració dels distints problemes psicosocials en els nins. Per això, des de la nostra experiència, l'element clau és la intervenció a nivell de prevenció primària: cal optimitzar els serveis ja existents, així com ajustar-los a les noves estructures i demandes socials.

En tot cas, des de la responsabilitat d'aquest Servei, es té com a objectiu primordial garantir la integritat i seguretat física i psíquica del menor. En aquests casos en particular,

aconseguir aquestes garanties dins l'àmbit familiar (compromís, implicació, reconeixement del problema, motivació per al canvi, etc., dels familiars/tutors dels nins) no sempre és suficient per resoldre totalment la complexa problemàtica present en aquests menors.

És per això que en l'àmbit de Protecció del Menor es defineix com a clau fer feina en xarxa, amb una intervenció coordinada e interdisciplinària de tots els agents implicats: socials, escola, jutjats, policia, programes educatius específics, programes d'atenció psicològica individuals i/o familiars,... per tal d'establir una intervenció eficaç sobre els casos referits i, en la mesura del possible, preservar l'entorn socioafectiu familiar dels menors.

5. BIBLIOGRAFIA

- De Paül, J. i Arruabarrena M.I. (1996) *Manual de protecció infantil*. Masson. Barcelona.
- DSM-IV (1995) *Manual diagnóstico y estadístico de los trastornos mentales*. Masson. Barcelona.
- López, F. (1995) *Necesidades de la infancia y protección infantil*. MAS. Madrid.
- *Manual de intervención en situaciones de desamparo*. Junta de Castilla León.
- Casado Flores, J. I. Díaz Huertas, J.A. (1997). *Niños maltratados*. Díaz de Santos. Madrid.
- Urra Portillo, J. (1995) *Adolescentes en conflicto*. Pirámide. Madrid.
- Urra Portillo, J. (1994) *Violencia de los hijos hacia sus padres*. Revista Papeles del Psicólogo, núm. 59. Col·legi de Psicòlegs. Madrid.